

8. Kholostova, Ye. I. & Dementeva, N. F. (2006). *Cotsialnaya reabilitatsiya* [Social rehabilitation]. Moscow : Izdatelsko-torgovaya korporatsiya «Dashkov i K^o» [in Russian].
9. Mify ob inklyuzivnykh shkolakh [Myths about the inclusive schools]. Retrieved from http://kelechek.kg/ru/professionals/mify_inklusivnyh_shkolah.
10. Inklyuzivniye soznaniye [Inclusive consciousness]. Retrieved from <http://www.cablook.com/mixlook/inklyuzivnoe-soznanie>.

Malyshevska Iryna Anatoliivna, Ph. D., associate professor, chair of correction pedagogy and psychology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University at Uman
e-mail: ira66@list.ru

HUMANISTIC PARADIGM OF INCLUSIVE EDUCATION

Summary. The article gives the theoretical analysis of the social and humanistic functions of inclusive education. The foundation of inclusive education is the ideology that excludes any discrimination against children. It ensures equal attitude to all and creates special conditions for children with special educational needs. The Ukrainian system of education is now being reformed under the influence of humanistic global requirements.

Reforms in education are caused by the social, economic, political, spiritual and cultural transformations in the society. Studies of inclusive education in the country require the analysis of its philosophy and epistemology, development and implementation. The awareness of the urgency of inclusion as a social and humanistic paradigm is having a considerable importance.

The reconstruction of special education on the principles of democracy and humanity is considered to be a characteristic feature of present time. In Ukraine, the alternative models of psychological and educational support are being created and the mechanisms of free learning choice for children with special educational needs are being practiced. The study and understanding of the world and national experience of teaching children with special educational needs will resolve the doubts about the need for their education on humanistic principles. It will help to identify its disadvantages and work out the ways of developing inclusive education in Ukraine. Inclusive education is a long-term process focused on breaking exclusive foundations and creating a new civilized humane society.

It is necessary to determine the current state of social inclusion in Ukraine in order to search for the appropriate ways of developing inclusive education.

Key words: children with special educational needs, inclusive education, humanistic global requirement, humanistic paradigm of inclusive education, humane society.

Одержано редакцією 22.03.2016
Прийнято до публікації 25.03.2016

УДК 37.03:378.18

ГАЛАЦИН Катерина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
англійської мови технічного спрямування
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»
e-mail: arista@bigmir.net

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ: ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. На сучасному етапі побудови української держави проблема формування комунікативної культури майбутніх інженерів у процесі позааудиторної роботи є актуальною. Метою статті є аналіз змістового та методичного аспектів процесу формування комунікативної культури студентів вищої технічної школи у позааудиторній роботі. Досягається мета через реалізацію завдань: розкриття сутності комунікативної культури студентів ВНЗ у позааудиторній роботі; визначення змісту, форм і методів формування комунікативної культури у майбутніх інженерів у процесі позааудиторної роботи шляхом реалізації авторської програми

«Формування комунікативної культури майбутніх інженерів». У статті подано аналіз змісту авторської програми, її етапів; охарактеризовані методи формування комунікативної культури студентів-майбутніх інженерів, застосовні на кожному етапі реалізації програми. У висновках зроблено узагальнення й окреслена перспектива подальших наукових досліджень.

Ключові слова: комунікативна культура, позааудиторна робота, формування комунікативної культури, програма формування комунікативної культури, інтерактивні методи, студенти-майбутні інженери, вищий технічний навчальний заклад.

Постановка проблеми. Глобалізаційні тенденції, інтеграція культур, процеси інтенсифікації обміну інформацією на всіх рівнях суспільної взаємодії визначають необхідність формування комунікативної культури особистості. А відтак все очевиднішою стає потреба поглибленого формування комунікативної культури студентів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Практика діяльності сучасних вишів переконливо доводить, що навчально-виховний процес у вищій школі є одним із важливих чинників як особистісного становлення майбутнього фахівця, розвитку його професійної майстерності та конкурентоспроможності, так і формування його комунікативної культури. Однак, як нами встановлено, професійна підготовка студентів вищих технічних навчальних закладів в цілому й організація позааудиторної роботи зокрема, зорієнтовані переважно на формування когнітивного компонента комунікативної культури. Студенти – майбутні інженери недостатньо володіють комунікативними вміннями, різними стилями й способами конструктивної міжособистісної взаємодії.

Очевидною є низка суперечностей, як-от: між соціальними вимогами до формування комунікативної культури студентів ВТНЗ та їх недооцінкою в сучасній системі вищої технічної освіти; між необхідністю підготовки комунікативної особистості майбутнього фахівця та недосконалістю організації навчально-виховного процесу в цілому й позааудиторної роботи зокрема у вищій технічній школі; між потребою формувати комунікативну культуру майбутнього інженера та недостатньою розробленістю модифікованих змісту, форм і методів успішної реалізації цього процесу.

Отже, проблема пошуку змісту, форм і методів формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній роботі є надзвичайно актуальною та важливою й потребує її конструктивного вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджувана проблема є складною, а відтак є предметом дослідження філософських, психологічних і педагогічних наук. Так, В. Грехнев, І. Комарова, А. Мудрик, І. Тимченко [1; 2] досліджували сутність комунікативної культури як складової професійно-педагогічної культури. У наукових доробках Ш. Амонашвілі, І. Беґа, О. Бодальова, С. Гончаренка, В. Гриньової, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового, В. Лутая, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін. акцентується увага на необхідності гуманної комунікативної взаємодії у навчально-виховному процесі.

Комунікативна культура як самостійний предмет інтегративних міждисциплінарних досліджень відображена в наукових доробках Л. Землянової, В. Кашкіна, Г. Почепцова [3] та ін. Конструктивними у контексті нашого дослідження є наукові праці М. Васильєвої, Н. Волкової, В. Грехнева, В. Кан-Калика, А. Мудрика, Л. Петровської, В. Полторацької, В. Тернопільської, Е. Ященко [4; 1] та ін., в яких розкриваються психолого-педагогічні аспекти комунікативної підготовки студентів, досліджуються особливості комунікативної взаємодії, аналізуються структурно-функціональні засади формування комунікативної культури особистості; обґрунтовуються педагогічні умови розвитку окремих комунікативних умінь і навичок.

Учені С. Амеліна, В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Каверіна, В. Кремень визначають комунікативну культуру майбутнього інженера як складне, поліаспектне й інтегральне утворення, що містить низку взаємозалежних і взаємопов'язаних складових, а тому й потребує системного підходу до її формування [5; 6; 7].

На необхідності формування комунікативної культури майбутніх інженерів на компетентнісних засадах акцентують свою увагу В. Луговий, О. Пометун, О. Сухомлинська,

А. Хуторський та ін. [8]. У свою чергу, Ш. Амонашвілі, І. Бех, Є. Бондаревська, В. Лутай, В. Семиченко, І. Якиманська та ін. [9; 10] наголошують на доцільності особистісно орієнтованого підходу у процесі формування комунікативної культури особистості студента – майбутнього інженера. Діяльнісний підхід у формуванні комунікативної культури студентів ВТНЗ визначається як провідний у наукових доробках К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, М. М'ясищева, С. Рубінштейна та ін. [9].

У дослідженні позааудиторна робота у вищій технічній школі розглядається нами як один із чинників формування комунікативної культури студентів. З огляду на це конструктивними є наукові доробки Г. Андреевої, О. Винославської, Н. Волкової, А. Ржевської [4] та ін.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для твердження, що досліджувана проблема певною мірою розроблена. Однак, недостатньо, на нашу думку, висвітлені зміст, форми і методи формування комунікативної культури у студентів ВТНЗ. Тому **метою** статті є аналіз змістового й методичного аспектів процесу формування комунікативної культури у майбутніх інженерів у позааудиторній роботі ВТНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проведеного аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури нами було сформульовано власне трактування сутності комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів як особливої якості особистості майбутнього інженера, що характеризується сукупністю комунікативних знань, сформованістю умінь контролювати і регулювати свою мовну поведінку, грамотно і переконливо аргументувати свою позицію, вміннями вести ділові переговори в процесі професійної діяльності, швидко орієнтуватись у комунікативній ситуації і обирати необхідний стиль поведінки для досягнення мети комунікативного акту, продуктивно співпрацювати в ході вирішення професійних завдань[10;11]. Розкрили також особливості формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі позааудиторної роботи (йдеться про сензитивність юнацького віку, специфіку студентської спільноти, особливості організації позааудиторної роботи у ВТНЗ).

Враховуючи сутнісні ознаки позааудиторної роботи (її системність, плановість, добровільність участі, комплексність як поєднання в собі мети, завдання, змісту, методів та форм виховної, науково-дослідної роботи та практичної підготовки), формування комунікативної культури майбутніх інженерів у позааудиторній роботі нами було визначено як керований процес, який передбачає переорієнтацію позааудиторної виховної роботи з предметної на особистісно зорієнтовану, що дає змогу розглядати навчальну інформацію як засіб розвитку професіоналізму майбутнього інженера та сприяє формуванню творчого стилю діяльності, стійкої потреби в активних діях, імпровізації і самостійному вирішенні комунікативних завдань для набуття та збагачення власного комунікативного досвіду [10; 11].

Для дослідження змістового й процесуального аспектів формування комунікативної культури студентів ВТНЗ у позааудиторній роботі розроблено авторську програму «Формування комунікативної культури майбутніх інженерів» [11].

Реалізація програми спрямовувалась на розв'язання наступних завдань: 1) поглиблення знань студентів про спілкування, комунікативність, комунікативну культуру, психологію міжособистісної взаємодії для забезпечення належної їх теоретичної підготовки, необхідної для свідомого вибору адекватної поведінки у соціальній та міжособистісній взаємодії; 2) формування комунікативних умінь і навичок, які забезпечують можливість творчого й нестереотипного підходу до розв'язання різних професійних і життєвих проблем; 3) розвиток соціального інтелекту та соціальної фасилітативності; 4) розвиток рефлексивних і саморегулятивних комунікативних умінь, а також таких особистісних якостей і рис, як: толерантність, повага інших, упевненість у собі, емпатія, вміння слухати та ін.; усвідомлення комунікативної культури як особистісної цінності.

Логіка і побудова дослідно-експериментальної програми передбачала: 1) трансформацію здобутих у процесі навчання знань у переконання студентів та їх комунікативні вміння; 2) відображення у її змісті загальних законів пізнання і духовно-

практичного освоєння соціального середовища та світу в цілому, їх взаємодію, а також вікові етапи формування і становлення особистості студента; 3) забезпечення єдності і взаємозв'язку аудиторної та позааудиторної роботи студентів.

Реалізація програми умовно передбачала чотири основні етапи. Так, на першому етапі створювалась позитивна мотивація, активізація потреб, установок студентів на активну участь у позааудиторній роботі. Цей етап передбачав реалізацію програми серед студентів першого курсу. Відповідно, на другому етапі до реалізації програми були задіяні студенти других курсів. Вони поглиблювали здобуті в ході навчання знання про спілкування, психологію взаємодії людей, особистісний розвиток і відпрацьовувалися комунікативні вміння та розвивалися комунікативні здібності майбутніх інженерів. Далі, на третьому етапі формувалося чітке уявлення студентів про комунікативну культуру як показник їхнього професіоналізму. Студенти третіх курсів трансформували набуті професійні знання в культуру спілкування під час позааудиторної роботи; у студентів формувалося усвідомлене бачення ролі та можливостей позааудиторної роботи (як виховної, так і науково-дослідної та навчально-практичної) для виховання комунікативної культури як складного особистісного утворення; формувалося усвідомлення комунікативної культури як однієї із особистісних цінностей. На завершальному (четвертому) етапі здійснювалося моделювання комунікативних відносин майбутніх інженерів під час проходження різного роду навчальних і виробничих практик та відбувалося вдосконалення й перевірка на практиці всіх компонентів комунікативної культури майбутніх фахівців. На цьому етапі до реалізації програми були задіяні студенти четвертих курсів, які вже мали певний професійний і життєвий досвід і сформований науково-дослідний потенціал.

Актуальним, як засвідчили результати дослідження, є те, що в ході запровадження у практику цієї програми в студентів вищих технічних навчальних закладів формувалися: 1) система комунікативних знань (тобто знань про людину, її взаємини та взаємодію з іншими людьми, про спілкування як специфічний вид діяльності, який передбачав не лише і не стільки обмін інформацією, а обмін емоціями, взаємовплив, взаємодію і взаємозалежність); 2) система оцінно-ціннісних ставлень до цих знань і, відповідно, перетворення їх в особистісні установки, потреби, мотиви; 3) система комунікативних умінь і навичок практичної комунікативної поведінки та діяльності.

Отже, усвідомлене оцінне засвоєння студентами змістового наповнення експериментальної програми забезпечувало відхід традиційного сприйняття професії інженера від системи «людина – техніка» до змінної системи «людина – людина».

В авторській програмі «Формування комунікативної культури майбутніх інженерів» актуалізовано положення про те, що виховна робота зі студентами має бути плановою, системною, базуватись на суб'єкт-суб'єктній взаємодії викладача і студентів на основі міжособистісного діалогу та гуманного характеру їхніх взаємин. Ми виходили з того, що системний виховний вплив спрямовувався на творення моральної, креативної, духовно багатой особистості майбутнього інженера, людини – фахівця, гуманіста, творця.

Актуальним є те, що нами передбачалось проведення системи заходів у різних нових нетрадиційних формах, як-от: ігор, тренінгів, конференцій, круглих столів, презентацій, семінарів, дискусій, диспутів, захисту проектів та ін. залежно від етапу реалізації програми. Саме тому головними принципами організації виховної діяльності у межах програми були визначені наступні: супровід діяльності студента порадою і власним прикладом викладача (йде мова насамперед про куратора академічної групи); визначення у діяльності студентів найбільш вдалих моментів: авансування успіху, актуалізація досягнень; зняття в студентів страху перед діяльністю та їхня психологічна підтримка (особливо це актуальне для першокурсників); опора на прийом персональної необхідності як важливий фактор мотивації діяльності студентів; відкритість і плюралізм думок та суджень у розв'язанні різних проблем, аналізі подій і явищ; толерантність до опонента; аргументованість власних міркувань тощо.

Залежно від етапу реалізації експериментальної програми, було розроблено й експериментально апробовано орієнтовну тематику виховних заходів. Так, на першому етапі

реалізації експериментальної програми провідним завданням визначався розвиток мотивів формування комунікативної культури, активізація потреби студентів в удосконаленні своїх професійних рис, зокрема комунікативних здібностей. Тому на цьому етапі для першокурсників були заплановані: бесіди на тему: «Сучасний фахівець – який він?», «Портрет сучасного інженера», «Що означає бути культурним?», «Чи вміємо ми говорити?» і т.п.; години спілкування: «Презентую нову книгу, кінофільм, виставу», «Моє ставлення до технічних інновацій», «Моя професія за кордоном?»; вечори-зустрічі: «Від усієї душі», «Наші випускники – наша гордість», «Передача професійної естафети», «Ширше коло» тощо; лекції: «Духовна краса людини», «Утверджуй у собі людину», «Як управляти собою?», «Професіоналізм – це...», «Десять кроків до успіху?»; відверті розмови: «Хто вони – обранці долі?», «Чого я хочу досягти в житті?», «Як народжуються лідери?», «Майстерня хорошого настрою», «Я – організатор справи»; тематичні конференції: «Я вчусь вести діалог», «Чи вміємо ми слухати?», «Спілкування у моєму житті»; диспути: «Я серед людей – це проблема», «Як стати справжнім професіоналом?», «Уміти пристосовуватись – це добре чи погано?»; бесіди-роздуми «Слухати і чути – це одне і те ж?», «Чи хочу я бути успішним?», «Мій внесок у розвиток країни» тощо; лекції-діалоги «Чи маю я справжнього друга? Який він», «Який же я є насправді?», «Чи стану я кваліфікованим фахівцем?», «Що заважає мені бути лідером?»; участь у суспільно-корисній милосердній діяльності, наприклад в акціях «Діти вулиці», «Милосердя» тощо.

Враховуючи розвиток освітніх технологій у системі підготовки фахівців, які вже набули свого застосування в Україні, з метою активізації навчально-пізнавального характеру діяльності студентів здійснено класифікацію методів навчання на неімітаційні та імітаційні [11]. До перших віднесено засоби активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчається на лекційних заняттях, а до других – здійснення та ініціювання навчально-пізнавальної діяльності шляхом імітації умінь та навичок, достатніх для їх фахової (спеціалізованої) діяльності.

Серед неімітаційних методів у позааудиторній роботі широко використовувалися: лекція-бесіда (надає можливість встановлення безпосереднього контакту лектора із слухачем); лекція-диспут (протягом якої відбуваються не лише відповіді на окремі запитання теми, але й вільний обмін думками між лектором та аудиторією в інтервалах між логічними поділами лекційного матеріалу); проблемна лекція (відбувається розв'язання певних проблем, які формулює лектор у ході занять); лекція-вікторина (потребує постійного звернення до практичного (чи життєвого) досвіду слухачів); лекція-консультація (побудована на роз'ясненні найбільш складних або важливих запитань з теми, які безпосередньо ставлять слухачі лекторові; можливий вільний обмін думками); лекція-прес-конференція (на яку запрошують фахівців, експертів, консультантів; застосовується для розгляду складних та широкоформатних тем, де рівень компетенції конкретного викладача вже недостатній; іноді цей вид занять носить назву «круглого столу») та ін.

У контексті дослідження більш ефективними визначено креативні методи навчання й виховання, які переважно мають імітаційні форми проведення. Специфіка цих освітніх методів припускає їх поділ на ігрові та неігрові [11].

На другому етапі застосування активних методів навчально-виховної роботи (тематичних бесід, дискусій, конкурсів, ділових та рольових ігор тощо) зумовлювалося орієнтацією на індивідуальні особливості студентів та на їхню майбутню професійну діяльність. Саме професійне спілкування давало змогу студентам усвідомлювати потенціал комунікативної культури як складової їх професіоналізму. З огляду на це структурування змісту позааудиторної роботи здійснювалося з урахуванням інтересів, індивідуальних смаків студентів, їхньої провідної мотивації.

На другому етапі застосування активних методів навчально-виховної роботи (тематичних бесід, дискусій, конкурсів, ділових та рольових ігор тощо) зумовлювалося орієнтацією на індивідуальні особливості студентів та на їхню майбутню професійну діяльність. Саме професійне спілкування давало змогу студентам усвідомлювати потенціал

комунікативної культури як складової їх професіоналізму. З огляду на це структурування змісту позааудиторної роботи здійснювалося з урахуванням інтересів, індивідуальних смаків студентів, їхньої провідної мотивації.

На цьому етапі студенти поглиблювали свої знання з української мови, культурології, педагогіки і психології, а також з навчальних предметів гуманітарної складової дисциплін вільного вибору студентів: «Ораторське мистецтво», «Мовна модель сучасного інформаційного простору», «Ведення ділових переговорів»; трансформували засвоєні знання у практичне їх застосування.

Виховні заходи на цьому етапі мали на меті активізацію творчого мислення студентів за допомогою різних творчих завдань, соціально-моральних і комунікативних ситуацій, розвиток професійної самосвідомості, комунікативних здібностей, умінь студентів, для яких спілкування є підґрунтям професійної діяльності. Прикладом виховних заходів на другому етапі реалізації дослідно-експериментальної програми є: тематичні бесіди на тему: «Особливості спілкування сучасного інженера», «Вербальна і невербальна комунікація в професійній діяльності», «Про методи активного слухання», «Конкуренція та компроміс у конфліктній взаємодії» та ін.; дискусії: «Поважай думку іншого», «Конкуренція: за і проти», «Плюси і мінуси примусу як методу вирішення конфлікту», «Авторитаризм в управлінні»; рольові ігри: «Сучасний керівник», «Я і підлеглий», «Презентація мого винаходу»; тематичні конференції: «Бар'єри у професійному спілкуванні», «Спілкування та емоції», «Інтеракція та перцепція як складові спілкування», «Комунікативна культура як запорука професійного успіху», «Шляхи конструктивного вирішення професійного конфлікту», «Умови успішного ведення переговорів» тощо.

Особлива роль у реалізації цього етапу програми була відведена тренінговим заняттям, які, за нашим висновком, є провідними формами організації позааудиторної роботи й на наступних етапах реалізації експериментальної програми.

На третьому етапі реалізації експериментальної програми передбачалось проведення не лише розважально-виховних заходів, а й навчально-практичних та дослідницько-пошукових позааудиторних занять, спрямованих на формування комунікативних умінь і навичок, розвиток саморегулятивних умінь, які торкаються керування особистими емоціями та здійснення ефективного психологічного впливу на інших.

Дієвими виявилися ігрові технології. Організація позааудиторної роботи у формі гри не була альтернативною щодо інших методів, зокрема і зазначених вище. Найважливішим позитивом при застосуванні гри є те, що в її учасників формувались індивідуальна відповідальність, ініціатива, самостійність, відповідальність за роботу всієї команди.

Отже, в основу проаналізованих вище методик покладено розгорнуту аналітико-синтетичну діяльність суб'єкта – майбутнього інженера, інтуїтивний пошук вирішення проблеми з подальшою вербалізацією всіх його розумових процесів.

На цьому етапі студенти третіх курсів були найбільш активно задіяні до дослідницько-пошукової роботи. Зокрема йшлося про виконання творчих індивідуальних науково-дослідних завдань, виконання і презентація яких вимагала застосування набутих знань у конкретній практичній діяльності, тобто практичного застосування студентом сформованої комунікативної культури.

Метою четвертого, завершального етапу реалізації експериментальної програми визначено максимальне наближення професійної діяльності майбутніх інженерів до реальних умов сьогодення. Саме тому, перед виходом на виробничу практику студенти четвертого курсу отримували конкретне завдання, яке вони мали підготувати під час практики, а після її закінчення презентувати перед аудиторією слухачів – студентів не лише своєї групи, а цілого курсу чи навіть факультету.

Захист такого проекту наочно демонстрував рівень сформованості професійних рис студентів і їх комунікативної культури зокрема. Перевага надавалася самостійній підготовці, тому такий підхід сприяв не тільки збагаченню комунікативного досвіду майбутніх інженерів, а й розвитку відповідальності, допитливості та ініціативності.

У свою чергу метод проектів розвивав ініціативу студентів, привчав до планової роботи, вчив зважувати всі обставини і враховувати можливі труднощі, привчав спостерігати, перевіряти себе в роботі, навчав правильно вести звітність, розвивав наполегливість у досягненні мети, самостійність, розширював сферу інтересів, обрії пізнання світу, реального і мисленнєвого спілкування. Проектна діяльність студентів, як з'ясовано нами у ході дослідження, ефективна тому, що мотивує студента до самостійної роботи, вибору оптимальних форм і методів її організації, зокрема до чіткого її планування, визначення порядку дій і відповідних засобів, аналізу власних наявних знань і умінь успішної діяльності, а також визначення та пояснення недоліків в організації певного виду діяльності та окреслення шляхів подальшого її удосконалення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення реального стану сформованості комунікативної культури майбутніх інженерів у процесі позааудиторної роботи дало змогу дійти висновку щодо недостатнього використання її можливостей задля формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів. А відтак досліджувана проблема актуальна. Для її вирішення необхідний пошук нових змісту форм і методів формування комунікативної культури у майбутніх інженерів. Задля реалізації цього розроблена авторська програма «Формування комунікативної культури майбутніх інженерів», яка передбачає реалізацію цілісної системи заходів позааудиторної роботи за взаємозв'язаними блоками: організація позааудиторних виховних заходів, навчально-практичної та науково-дослідної роботи.

Подальшого дослідження потребує розробка методичного забезпечення реалізації досліджуваного процесу та обґрунтування діагностичного інструментарію й педагогічних умов проведення моніторингу сформованості комунікативної культури майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Грехнев В. С. Культура педагогического общения : кн. для учителя / В. С. Грехнев. – М. : Просвещение, 1990. – 144 с.
2. Комарова І. Формування у майбутніх учителів культури педагогічного спілкування : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. І. Комарова. – Тернопіль, 2000. – 19 с.
3. Землянова Л. М. Зарубежная коммуникативистика в преддверии информационного общества : Толковый словарь терминов и концепций / Л. М. Землянова. – М. : Изд-во МГУ, 1999. – 300 с.
4. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : теорія, технологія, практика / Волкова Н. П. ; Дніпропетровський національний ун-т. – Д. : Видавництво ДНУ, 2005. – 304 с.
5. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування у студентів вищих аграрних навчальних закладів : теорія і практика : монографія / С. М. Амеліна. – Д. : ДДАУ, 2007. – 360 с.
6. Зязюн І. А. Сучасні дидактичні моделі і логіка учіння / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – К. ; Вінниця : ДОВ Вінниця, 2000. – С. 4–7.
7. Каверіна О. Г. Інтегративний підхід до формування готовності майбутніх інженерів до професійної комунікації : теоретико-методологічний аспект : монографія [Текст] / Ольга Геннадіївна Каверіна. – Донецьк : ООО Фірма Друк-Інфо, 2009. – 275 с.
8. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека освітньої політики. – К. : К.І.С., 2004. – С. 66–72.
9. Бех І. Д. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості [Текст] / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 1. – С. 30–37.
10. Галацин К. О. Особливості формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів / К. О. Галацин // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ Вежа, 2012. – № 8 (233). – С. 54–59.
11. Малашевська К. О. Експериментальна програма формування комунікативної культури майбутніх інженерів / К. О. Малашевська. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009. – 88 с.

References

1. Hrehnev V. S. (1990). Culture of pedagogical communication: book for the teacher. M. : Prosveshhenie, 144 (in Russ.)
2. Komarova I. (2000). Formation of the culture of pedagogical communication of future teachers: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriya ta metodyka profesynoyi osvity». Ternopil', 19 (in Ukr.)

3. Zemlyanova L. M. (1999). Foreign communication in anticipation of information society: Explanatory dictionary of terms and concepts. M. : Izdatel'stvo MGU, 300 (in Russ.)
4. Volkova N. P. (2005). Professional and pedagogical communication: theory, technology, practice. Dnipropetrovs'kyy natsional'nyy un-t. – D. : Vydavnytstvo DNU, 304 (in Ukr.)
5. Amelina S. M. (2007). Theoretical and methodical bases of formation the culture of professional communication of students in higher agrarian educational institutions: theory and practice : monohrafiya. D. : DDAU, 360 (in Ukr.)
6. Zyazyun I. A. (2000). Modern didactic models and logic of training. Modern information technologies and innovative techniques of training in training of specialists: methodology, theory, experience, problems: zb. nauk. pr. – K. Vinnytsya : DOV Vinnytsya, 4–7 (in Ukr.)
7. Kaverina O. H. (2009). Integrative approach to formation of readiness of future engineers to professional communication: theoretical and methodological aspect : monohrafiya [Tekst] . Donetsk : OOO Firma Druk-Info, 275 (in Ukr.)
8. Pometun O. I. (2004). Discussion of the Ukrainian teachers around questions of the introduction of competence-based approach in the Ukrainian education. Competence-based approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects: Biblioteka osvith'oyi polityky. – K. : K.I.S., 66–72 (in Ukr.)
9. Bekh I. D. (2012). Reflection in spiritual self-development of the personality. Pedahohika i psykholohiya. 1, 30–37 (in Ukr.)
10. Halatsyn K. O. (2012). Features of formation the communicative culture of students in higher technical educational institutions. Naukovyy visnyk VNU im. Lesi Ukrayinky. – Luts'k : RVV Vezha, 8 (233), 54–59 (in Ukr.)
11. Malashevs'ka K. O. (2009). Experimental program of formation the communicative culture of future engineers. Luts'k : Volyns'kyy natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky, 88 (in Ukr.)

HALATSYN Kateryna Oleksandrivna,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, the Department of English for Engineering #2, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”

e-mail: arista@bigmir.net

FORMATION OF A COMMUNICATIVE CULTURE OF STUDENTS IN HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF EXTRACURRICULAR WORK: SUBSTANTIAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Summary. Introduction. At the present stage of construction, the Ukrainian state the problem of formation communicative culture of future engineers in the process of extracurricular work is actual. In the article, the analysis of substantial and methodical aspects of the process of formation communicative culture of students at higher technical educational institutions in the process of extracurricular work is the main purpose.

Purpose. The purpose of the article is the analysis of substantial and methodical aspects of the formation of a communicative culture of future engineers in the process extracurricular work.

Results. The objectives through realization of tasks are achieved: 1) disclosure the essence of communicative culture of students at higher technical educational institutions in the process of extracurricular work; 2) determination of content, forms and methods of formation communicative culture of future engineers in the process of extracurricular work by the implementation of the author's skilled and experimental program “Formation of Communicative Culture of Future Engineers”.

Originality. In the article the analysis of the author's skilled and experimental program is given, the main four stages of its implementation are analyzed in details The contents of the program provide realization of the complete measuring system of extracurricular work behind the interconnected blocks: organization of extracurricular educational actions, educational and practical and research work. Methods of formation communicative culture of future engineers which are the most effective and applicable at each stage of implementation the program are characterized. The special attention is paid to disclosure the essence of interactive methods (games, training, projects), to features of their application in the studied process.

Conclusion. In conclusions, generalizations are made and the prospect of further scientific researches is outlined. The study of the real condition of formation of a communicative culture of future engineers in the process of extracurricular work allowed us to come to a conclusion on the insufficient use of its potential for forming a communicative culture of students of higher technical educational institutions. It will require searching of the content of new forms and methods of formation of a communicative culture of future engineers.

Key words: *communicative culture, extracurricular work, formation of communicative culture, the program of formation communicative culture, interactive methods, students - future engineers, higher technical educational institution.*

*Одержано редакцією 16.03.2016
Прийнято до публікації 20.03.2016*